

*Eva Rievajová*¹

**OHROZENÉ SKUPINY OBYVATEĽSTVA NA TRHU PRÁCE
VPLYV EKONOMICKÉHO VÝVOJA
NA SOCIÁLNU SITUÁCIU OBYVATEĽSTVA**

Z aspektu roku 1989 sa v roku 1994 dosiahol HDP v stálych cenách v hodnote o 17,5% nižšej, no i napriek tomu rok 1994 sa na rozdiel od predchádzajúcich rokov vyznačoval určitým obratom k hospodárskemu rastu, keď HDP vzrástol oproti predchádzajúcemu roku o 17,1% v bežných a o 4,8% v stálych cenách. Úroveň spotrebiteľských cien vzrástla o 174,3% a životných nákladov o 167,1%. Reálna mzda poklesla o 23,2%. Uvedený vývoj mal negatívny vplyv na zníženie kúpnej sily obyvateľstva a posun jeho životnej úrovne pod predtransformačnú úroveň. Rok 1994 možno oproti predchádzajúcim rokom považovať za prelomový v mnohých ekonomických ukazovateľoch, čo vytvára i predpoklady pre zlepšenie sociálnej situácie obyvateľstva.

V roku 1994 v porovnaní s rokom 1993 vzrástla úroveň spotrebiteľských cien o 13,4% a životných nákladov v úhrne sociálnych skupín o 13,6%. Rast životných nákladov v priebehu roku 1994 dosiahol najvyššiu dynamiku v sociálnej skupine dôchodcov, čo bolo zapríčinené najvyššou váhou skupiny potravín v ich spotrebnom koši. Najväčší prepád životnej úrovne obyvateľstva bol na začiatku realizácie transformačných zmien – v roku 1991, pre ďalšie obdobie bolo charakteristické čiastočné zmiernenie, ale predsa len pokračovanie poklesu.

Uvedené zmeny sa značne prejavili v štruktúre spotrebného koša u jednotlivých sociálnych skupín, ktorá zaznamenala od roku 1989 nasledovný vývoj (por. tab. 1).

¹ Doc. Ing. CSC., Katedra sociálneho rozvoja a práce, Ekonomická univerzita, Bratislava.

Tabulka 1

Štruktúra spotrebného koša

Ukazovateľ	Rok					
	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Domácnosti celkom						
potrav., nápoje a VS ^a	38,6	37,2	39,7	38,6	38,5	40,7
nepotravinový tovar	43,1	45,4	40,3	39,8	37,3	35,2
služby	18,3	17,4	20,0	21,6	24,2	24,1
Domácnosti zamestnancov						
potrav., nápoje a VS ^a	38,4	36,9	39,0	38,1	38,2	41,1
Nepotrav. tovar	42,8	45,0	40,3	39,7	37,3	34,6
služby	18,8	18,1	20,7	22,2	24,5	24,3
Domácnosti roľníkov						
potrav., nápoje a VS ^a	36,4	34,8	37,9	37,2	36,9	39,7
nepotrav. tovar	47,9	50,4	45,1	43,6	42,0	39,4
služby	15,7	14,8	17,0	19,2	21,1	20,9
Domácnosti dôchodcov						
potrav., nápoje a VS ^a	52,3	52,5	52,2	49,7	47,5	50,2
nepotrav. tovar	23,4	25,2	22,8	24,0	22,5	20,8
služby	24,3	22,3	25,0	26,3	30,0	29,0

Prameň: Štatistický úrad SR.

^a Verejné stravovanie.

Z údajov štatistiky rodinných účtov vyplýva, že v roku 1994 bol čistý mesačný príjem na člena domácnosti v úhrne sociálnych skupín 3175 Sk, v porovnaní s rokom 1989 vzrástol o 77,1%. Pri porovnaní rodín zamestnancov, roľníckych rodín a rodín dôchodcov, bol tento najnižší v domácnostiach dôchodcov, hoci vzrástol od roku 1989 najviac – indexom 204,3%. Ak však zoberieme do úvahy rast životných nákladov, vývoj reálnych príjmov na jedného člena domácností bol oproti roku 1989 nasledovný (tab. 2).

Tabulka 2

Vývoj reálnych príjmov na jedného člena domácnosti

Ukazovateľ	Rok	
	1989	1994
Domácnosti		
Spolu	100	66,3
zamestnancov	100	67,9
roľníkov	100	56,9
dôchodcov	100	77,0

Prameň: Štatistický úrad SR.

Ako vyplýva z uvedeného, u všetkých typov domácností došlo k poklesu ich reálnych príjmov.

Čistý peňažný príjem domácností s nezamestnanými 2586 Sk na osobu bol na úrovni 80,1% priemeru za všetky domácnosti a 78,2% priemeru za domácnosti bez nezamestnaných. Z toho podiel sociálnych príjmov je v rodinách nezamestnaných vyšší ako v úhrne za všetky domácnosti, pričom viac ako tretinu sociálnych príjmov predstavuje podpora v nezamestnanosti a dávky sociálnej odkázanosti. V jednotlivých skupinách výdavkov spotrebného koša je u nezamestnaných rodín v porovnaní s priemerom za všetky domácnosti úroveň výdavkov na potraviny, nápoje a verejné stravovanie 86,1%, na nákup nepotravinárskych tovarov 71,1% a za služby 76,3%. Uvedené svedčí o tom, že skupiny obyvateľov s nižšími príjmami majú vyšší podiel výdavkov na výživu na úkor nepotravinárskych nákupov a takmer zhodný pomer výdavkov na služby a to najmä na bývanie.

Hraničné príjmy, tj. najvyššie a najnižšie, sú spojené okrem stupňa ekonomickej aktivity s počtom nezaopatrených detí v rodinách. V bezdetných rodinách bol priemerný mesačný príjem 4901 Sk na osobu, u rodín s tromi a viac nezaopatrenými deťmi 2514 Sk na osobu. Bezdetné rodiny dosiahli oproti priemeru o 54,2% vyšší a viacdetné rodiny o 20,9% nižší príjem.

ABSOLVENTI ŠKÔL A MLADISTVI NA TRHU PRÁCE

Nezamestnanosť a dĺžka nezamestnanosti súvisí okrem iného aj s pracovnými skúsenosťami. Na konci každého školského roka rozširujú rady nezamestnaných absolventi škôl, pretože nedostatok pracovných skúseností znižuje ich šancu rýchlo sa zamestnať v konkurencii so skúsenejšími staršími pracovníkmi. Často sa tiež stáva, že vzdelávacie systémy pripravujú študentov na neperspektívne, zanikajúce zamestnania. Vo vekovej štruktúre nezamestnaných sa udržiava stále vysoký podiel mladých ľudí, keď asi jedna tretina počtu nezamestnaných je vo vekovej kategórii do 25 rokov, pričom ich miera nezamestnanosti presahuje 23%. Oproti roku 1994 sa v priebehu prvého polroka 1995 znížila z 26,3% na 23,8 percent. Taktiež sa znížila i špecifická miera nezamestnanosti vo vekovej kategórii 25–29 rokov z 15,2% na 13,9%.

Vývoj nezamestnanosti v SR a nezamestnanosti absolventov škôl približuje nasledovná (3) tabuľka:

Tabulka 3

Nezamestnanosť absolventov škôl v SR

Obdobie	Uchádzači o zamestnanie	Počet nezamestnaných absolventov škôl	Podiel absolventov z počtu nezamestnaných
12.1991	305 951	39 325	13,0
06.1992	282 307	31 544	11,2
12.1992	260 274	33 306	12,7
06.1993	318 082	43 234	9,6
12.1993	368 095	49 474	13,4
01.1994	376 011	46 842	12,4
06.1994	360 048	49 219	13,7
12.1994	371 481	54 021	14,5
03.1995	371 577	52 749	13,6
06.1995	339 051	52 065	15,4

Prameň: *Štatistické výsledky o nezamestnanosti v SR. Správa služieb zamestnanosti, Bratislava.*

Počet absolventov škôl bez zamestnania v priebehu roka kolíše v závislosti od termínu ukončenia školy s vrcholmi v letných mesiacoch a koncom roka (december i január). V decembri 1994 evidovali úrady práce 54 021 absolventov všetkých typov škôl, čo predstavovalo 14,5% z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie a ku koncu júna 1995 52 065 absolventov, tj. 15,4% miera nezamestnanosti. Z doterajších štatistických sledovaní nezamestnanosti v SR bol zaznamenaný najväčší počet nezamestnaných absolventov škôl v júli 1993, a to 56 326, čo predstavovalo 16,6% z celkového počtu evidovaných nezamestnaných. V súčasnosti, hoci absolútny počet uchádzačov o zamestnanie i miera nezamestnanosti zaznamenávajú klesajúcu tendenciu, vzrastá počet evidovaných uchádzačov z radov absolventov škôl – v septembri 1995 až na 19,8% z celkového počtu nezamestnaných, čo je najviac z doterajšieho štatistického zisťovania.

Z regionálneho pohľadu sa relatívne najviac nezamestnaných absolventov škôl sústreďuje do oblasti Stredoslovenského regiónu. Najlepšie sú na tom populačne slabé okresy – ako napríklad Komárno, Levice, Lučenec, Rožňava, Poprad.

Značné rozdiely možno sledovať u nezamestnaných absolventov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania. Najväčšie šance zamestnať sa majú absolventi s vysokoškolským vzdelaním, ktorých podiel na počte evidovaných nezamestnaných absolventov sa pohybuje od 3–8% (v letných mesiacoch). Najmenej šanci zamestnať sa po ukončení školy je u absolventov učňovských škôl bez maturity (40–48% z nezamestnaných absolventov, najviac koncom roka). Po nich nasledujú absolventi stredných odborných škôl (16–20% z nezamestnaných absolventov).

Nezamestnanosť absolventov podľa typu ukončeného vzdelania ku koncu júna 1995 udáva tabuľka 4 (v percentách z celkového počtu):

Tabuľka 4

Nezamestnanosť absolventov podľa typu ukončeného vzdelania

Celkom	VŠ	SŠ	G	US s mat.	US bez mat.	ZŠ
52 065	5,2	19,6	7,6	14,1	39,7	13,8

Hoci mladiství po ukončení základnej školy tvoria priemerne ročne 10–16% podiel, sú veľmi problémovou skupinou, vzhľadom na ich nezaujím a väčšinou ani nemajú predpoklady pre bežnú prípravu na povolanie.

Z údajov MPSVaR SR o počte a štruktúre nezamestnaných absolventov všetkých druhov škôl podľa ukončeného študijného odboru k 31.05.1995 vyplýva, že z celkového počtu 40 931 uchádzačov z radov absolventov, vrátane mladistvých, predstavuje najvyšší podiel (40,3%) absolventi technických vied a spoločenských vied (20,2%).

Vážnym problémom, zvlášť u mladých ľudí, je dĺžka trvania nezamestnanosti, keď najviac z nich – až 32,9% je nezamestnaných dlhšie ako 1 rok. Problémom dlhodobej nezamestnanosti je postihnutá zvlášť rómska mládež, kde asi 60% nezamestnaných tejto vekovej skupiny (14–24 r.) hľadá zamestnanie až 1 rok a zvyšná časť dlhšie ako 2 roky.

Z celkového počtu evidovaných uchádzačov z radov absolventov škôl poberá hmotné zabezpečenie 34%, najviac poberateľov je u absolventov učňovských škôl, najmenej u vysokoškolsky vzdelaných, čo je v súlade s ich podielom na nezamestnanosti absolventov škôl. Títo majú nárok na hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti vo výške 45% z minimálnej mzdy, čo v súčasnosti predstavuje 1103 Sk mesačne, po dobu šesť mesiacov (15–30 rokov veku). Zaklad možno považovať tú skutočnosť, že zo strany mladých ľudí je značný záujem o rekvalifikáciu, medzi rekvalifikovanými nezamestnanými je až do 40% mladých ľudí do 25 rokov veku.

Rozdiely v priemernom hodinovom zárobku v 2. štvrtroku 1995 podľa vekových kategórií v súhrne za všetky povolania sú nasledovné (tab. 5):

Tabuľka 5

Rozdiely v priemernom hodinovom zárobku podľa vekových kategórií

Spolu	Veková kategória						
	Neuvedená	do 20 r.	20–29	30–39	40–49	50–59	60+
41,81	36,82	29,39	38,35	42,27	44,14	45,49	36,07

Prameň: Informačný systém o cene práce (ISCP).

Na celom svete sú mladí ľudia hľadajúci si svoje prvé zamestnanie konfrontovaní s rastúcou nezamestnanosťou. Nezamestnanosť mladých absolventov škôl je často vyššia ako priemerná miera nezamestnanosti v danej krajine. Minulý rok evidovali úrady práce v krajinách Európskej únie asi 18 miliónov uchádzačov o prácu, z ktorých až 5 miliónov bolo mladších ako 25 rokov. To znamená, že nezamestnanosť mladých ľudí je tu dvakrát vyššia ako celková nezamestnanosť a pohybuje sa v priemere okolo 20%.

Podiel absolventov škôl na celkovej nezamestnanosti bol aj v krajinách OECD spočiatku vyšší, ako postupne zaznamenal pokles pravdepodobne ako dôsledok sprísnenia kritérií pre poskytovanie hmotného zabezpečenia v nezamestnanosti. Podiel mladých medzi dlhodobo nezamestnanými je tu oveľa nižší ako ich podiel na nezamestnanosti vôbec. Sociálne dôsledky plytvania ľudským potenciálom sa zvlášť u mladých ľudí prejavujú v raste kriminality a závislosti na drogách.

Až takmer jedna tretina stíhaných mladistvých sa nevzdeláva a je bez pracovného pomeru. Časť z nich tento stav vyhovuje a ani sa nesnažia zamestnať sa. Mladí majú pocit frustrácie, pretože sa nemôžu plne zapojiť do spoločnosti. Mnoho vlád zaviedlo špeciálne programy s cieľom napomôcť integrácii mladých ľudí do zamestnania. Ich súčasťou sú rôzne programy, iniciatívy a aktivity, vytvárajúce podmienky pre krátkodobé zamestnania a podporujúce vznik a rast malých podnikov a družstiev. Podstatne viac ako v predchádzajúcich rokoch sa mení náplň zamestnaní a ľudia potrebujú inú kvalifikáciu. Za týchto podmienok sa stáva dôležitým prvkom odborná príprava pre ekonomické prispôsobovanie sa, preškolenie a pre dosiahnutie väčšej pružnosti pracovných síl. Pozoruje sa zvýšený záujem o kombináciu vyučenia a odborného výcviku s cieľom priblížiť sa potrebám trhu práce. Tento duálny systém učenia je rozšírený napríklad v Nemecku, kde je nižšia nezamestnanosť mladých ľudí ako v iných štátoch.

Odborná príprava je nevyhnutnou investíciou. Vláda i zamestnávateľia by sa mali postarať o zvýšenie finančných prostriedkov pre programy odborného výcviku a zvyšovanie kvalifikácie. Skúsenosti a odporúčania ILO ukazujú, že špecifické iniciatívy na zlepšenie situácie nezamestnaných mladých ľudí majú svoj význam, trvalé riešenie je však treba hľadať v makroekonomickej politike, ku ktorej by jednotlivé vlády mali pristupovať ako k príslušným častiam koordinovaného globálneho programu ekonomického oživenia.

V našich podmienkach nezamestnanosť mladých ľudí, absolventov škôl má širší referenčný rámec. Pokúsim sa bez záruky na úplnosť predikovať príčiny uvedeného problému a zároveň poukázať na špecifiká postavenia absolventov škôl na pracovnom trhu:

1. Neutešený stav v oblasti zamestnávania absolventov škôl je potrebné hodnotiť nielen cez prizmu súčasnosti, ale aj minulosti. Absolventská nezamestnanosť z tohto pohľadu nie je len dôsledkom súčasných transformačných procesov, ale v značnej miere dôsledkom zániku predchádzajúceho centrálne-direktívneho systému distribúcie pracovných síl.

2. Dlhoročná odtrhnutosť našej výchovno-vzdelávacej sústavy od podnikovej sféry a potrieb praxe prehlbuje existujúci rozpor medzi dopytom a ponukou práce. Uvedený fakt leží v základe paradoxnej situácie, keď na strane ponuky prebieha proces koncentrácie absolventov SŠ a VŠ a na strane dopytu existuje trvalá požiadavka na odborníkov v oblasti marketingu, bankovníctva, nových technológií, informatiky.

3. Dnešní absolventi škôl disponujú len súhrnom vedomostí a poznatkov získaných v rámci formálneho školského systému, čo samo o sebe tvorí len základ pre získanie kvalifikačných predpokladov a ďalších foriem vzdelávania.

4. Za základný handicap absolventov škôl je považovaná absencia praktických skúseností, resp. odbornej praxe.

5. Špecifickou črtou súčasnej mladej generácie je okrem iného fakt kumulácie „životných štartov“. Vek vstupu do manželstva sa znížil na takmer najnižšiu možnú hranicu a došlo ku koncentrácii manželského a pracovného štartu (v mnohých prípadoch vstup do manželstva predchádza začiatku pracovnej kariéry). To znamená, že sklon k zamestnanosti v niektorých skupinách absolventov škôl bude umocnený materiálno-spotrebnou situáciou, súvisiacou so zakladaním rodiny a narodením detí.

6. Vekové skupiny mládeže (15–19, 19–24) patria v západoeurópskych ekonomikách k problémovým skupinám na trhu práce. V týchto skupinách sa podstatne zreteľnejšie prejavujú dôsledky nezamestnanosti vo forme sociálno-patologických javov, raste kriminality, používania drog. Uvedené javy sa už vyskytujú aj u nás.

POSTAVENIE STARŠÍCH PRACOVNÍKOV NA TRHU PRÁCE

Z celkového počtu obyvateľov SR, tj. 5,3 mil. predstavujú podľa vekovej štruktúry obyvateľia v predproduktívnom veku asi 23%, v produktívnom veku 60% a v poproduktívnom veku 17%. Podľa projekcie obyvateľstva SR do roku 2015 sa očakáva od roku 2005 postupné zvyšovanie podielu starších osôb na celkovom počte obyvateľov a znižovanie podielu mladej vekovej skupiny do 14 rokov, ako i osôb v produktívnom veku (tab. 6).

Veková štruktúra obyvateľstva v percentách

Veková štruktúra	Rok			
	2000	2005	2010	2015
Predproduktívny vek (0-14)	21,58	21,23	20,97	20,08
Produktívny vek (muži 60+ ženy 55+)	61,19	61,01	59,77	53,02
Poproduktívny vek (muži 60+ ženy 55+)	17,23	17,76	19,26	20,90

Prameň: ŠÚ SR.

Starí ľudia sú a budú na jednej strane objektom sociálnych transférov a vyvolaných investícií (domovy dôchodcov, opatrovateľská služba), na druhej strane i významnou skupinou spotrebiteľov. Solidarita medzi generáciami stále patrí medzi kľúčové problémy spoločnosti a rastie dôležitosť sociálnej integrácie strých ľudí.

Sociálna skupina, ktorá dosiaľ u nás naznačovala kritický podiel na nezamestnanosti, sú **osoby nad 50 rokov veku**. Domnievame sa však, že to nebolo preto, že by prestali byť problémovou skupinou, ale skôr preto, že ak boli prepustení z práce z titulu organizačných zmien a spĺňali ďalšie požiadavky zákona, využili možnosť odchodu do mimoriadneho starobného dôchodku.

Ale ak sa na túto vekovú kategóriu pozeráme z hľadiska jej perspektívy na trhu práce, možno ju tiež považovať za ohrozenú skupinu, vzhľadom na také skutočnosti, ako je zhoršený zdravotný stav, menšia profesionálna i teritoriálna mobilita, nízky záujem zo strany zamestnávateľov, menšie vyhliadky čo sa týka ich rekvalifikácie. Aby občania v pred dôchodkovom veku aj reálne využili možnosť skoršieho odchodu do starobného dôchodku (aj v iných prípadoch ako je skončenie pracovného pomeru z hospodárskych dôvodov zamestnávateľa), musí byť pre nich ekonomicky výhodná.

Štatistické zisťovanie o **pracujúcich dôchodcoch** sa vykonáva pravidelne v dvojročných intervaloch. K 31.05.1994 (podľa údajov ŠÚ SR) bol počet pracujúcich dôchodcov spolu 91 409 a ich podiel z celkového počtu pracujúcich v NH dosiahol asi 5%. Pre porovnanie v roku 1990 bol tento podiel asi 11%, v roku 1992 asi 4%.

Vývoj počtu a štruktúry pracujúcich dôchodcov v hospodárstve SR znázorňuje nasledovná tabuľka (7):

Pracovná aktivita obyvateľov v poproduktívnom veku, zisťovaná ako podiel počtu pracujúcich poproduktívneho veku na počte obyvateľov poproduktívneho veku bola k 31.05.1994 8,9%, čo v dlhšom časovom vývoji znamená značný pokles: v roku 1985 – 21,7%, v roku 1990 – 19,5%, v roku 1991 – 10,6%.

Tabuľka 7

Struktúra pracujúcich dôchodcov

Ukazovateľ	Pracujúci dôchodcovia k 31.05.					
	1990		1992		1994	
	absolventov	v %	absolventov	v %	absolventov	v %
Spolu	238 528	100	93 054	100	91 409	100
z toho:						
S dôch. star.	171 923	72,1	55 745	55,9	50 437	55,2
Inv. a ČID	47 160	19,8	35 347	38,0	31 285	34,2
Iným	19 445	8,1	1 962	2,1	1 083	1,2
Tí, čo nepožiadali o dôchodok	–	–	–	–	8 604	9,4

Prameň: Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Podiel pracujúcich dôchodcov na celkovom počte dôchodcov vykazuje rovnako značne klesajúcu tendenciu, čo možno vidieť z nasledovného prehľadu:

Tabuľka 8

Podiel pracujúcich dochodcov

Rok	Počet dôchodcov celkom	Pracujúci dôchodcovia	Podiel pracujúcich dôchodcov na ich celkovom počte
1990	1 083 450	238 528	22,0
1992	1 151 785	93 054	8,1
1994	1 112 202	91 409	7,8

Prameň: Základné ukazovatele z oblasti sociálneho zabezpečenia, MPSVaR SR.

Od roku 1990 nám podiel pracujúcich dôchodcov z celkového počtu dôchodcov klesol o 14,2 bodu a v súčasnosti je cca 8%.

V súčasnosti v súvislosti s ekonomickými zmenami dochádza i k významným zmenám v postavení sledovanej skupiny v národnom hospodárstve, v jej kvantitatívnom vývoji. Rast počtu dôchodcov, ktorí prestali ekonomicky pôsobiť sa tiež podieľal na úbytku počtu pracovníkov. Pod tlakom trhu práce klesá záujem zamestnávateľov o zamestnávanie populácie v poproduktívnom veku, pričom však záujem tejto populácie v poproduktívnom veku ostáva naďalej dosť veľký – podľa prieskumov má okolo 50% z nich záujem pokračovať v zamestnaní i po splnení vekovej podmienky nároku na dôchodok. Túto skutočnosť do značnej miery ovplyvňuje i rast životných nákladov tejto skupiny obyvateľov.

Jednou u možností ako riešiť problém zamestnancov v preddôchodkovom veku by bola kombinácia čiastočného starobného dôchodku s čiastočným pracovným úväzkom. Zamestnanci by takto mohli poberať okrem mzdy, resp. platu za čiastočný pracovný úväzok aj starobný dôchodok vo výške 50% plného dôchodku. Takéto riešenie, ktoré je bežné vo vyspelých štátoch, by malo dvojaký efekt. Na uvoľnenú časť pracovného miesta by mohol zamestnávateľ prijať nového zamestnanca-evidovaného ako uchádzača o zamestnanie na úrade práce, resp. absolventa školy. Na druhej strane postupný odchod do dôchodku by bol prijateľnejší i pre samotného pracovníka z hľadiska jeho psychiky.

V krajinách Európskej únie sa venuje situácii ľudí v pokročilom veku značná pozornosť. Väčšina starých ľudí má oveľa vyššiu životnú úroveň ako v minulosti, ako pokiaľ ide o úroveň príjmov, tak i sociálne služby a starostlivosť o zdravie. V roku 2020 sa i vo vyspelých štátoch Európy očakáva, že súčasný podiel ľudí vo veku nad 65 rokov k ľuďom v aktívnom veku (medzi 15–64 rokmi) rozrastie asi o 50%. Najväčší počet starých ľudí je vo Švédsku, kde je 18% obyvateľov starších ako 65 rokov. V Nemecku, Francúzsku, Švajčiarsku, Rakúsku a Taliansku asi 15%. Najvyšší primeraný vek dosahujú muži vo Švédsku, Grécku a na Islande – 76 rokov a ženy vo Švédsku, Švajčiarsku, Islande, Francúzsku – 81 rokov. Pre porovnanie v SR je stredná dĺžka života mužov 68,5 a žien 76,7 rokov.

Právna úprava, týkajúca sa nárokov pracovníkov v pokročilom veku ako v oblasti pracovného práva, tak i sociálneho zabezpečenia, vychádza z princípov Doporučení Medzinárodnej organizácie práce č. 162 z roku 1980 o pracovníkoch v pokročilom veku. Problémy zamestnávania starších pracovníkov tu tvoria súčasť globálnej stratégie politiky zamestnanosti. V jednotlivých krajinách sa prijímajú mnohé opatrenia, brániace diskriminácii zamestnávania týchto pracovníkov a rovnako sa venuje veľká pozornosť i otázke odchodu do dôchodku, a to najmä v zmysle dobrovoľného rozhodnutia zo strany pracovníka. Dôraz sa kladie na vytváranie právnych záruk pre postupný prechod z profesionálneho života do dôchodku, najmä pružnou úpravou dôchodkového veku.

Pracovníci v pokročilom veku, ktorí sú určitý čas pred dosiahnutím zákonného dôchodkového veku nezamestnaní, majú zaručené poberanie podpory v nezamestnanosti. Napríklad v SRN, po dosiahnutí 58 rokov veku, má nezamestnaný nárok na poberanie podpory v nezamestnanosti až do dosiahnutia dôchodkového veku. Rovnako i výška hmotného zabezpečenia v nezamestnanosti je vo väčšine vyspelých trhov ekonomík odstupňovaná v závislosti od počtu odpracovaných rokov i od veku pracovníka, čo je spravodlivejší systém ako súčasne u nás uplatňovaný.

Postupnými krokmi dochádza i u nás k diferenciacii vo vyplácaní hmotného zabezpečenia uchádzačom o zamestnanie zavedením tzv. vekového automatu, ktorý zvýhodňuje staršie vekové kategórie nezamestnaných v dĺžke vyplácania príspevkov nezamestnanosti.

EKONOMICKÁ AKTIVITA ŽIEN U NÁS A VO SVETE

Štrukturálne zmeny, ekonomický rozvoj a rozširovanie sa trhov práce zvyšujú dopyt po ženách v zamestnaniach. Vzdelávacie systémy podstatne zvýšili vzdelanostnú úroveň žien, čím prispeli k vyššej úrovni aspirácií na seberealizáciu v práci. Dôsledkom tohto štrukturálneho vývoja sa stáva štandardom pre väčšinu žien účasť ako na trhu práce, tak i v rodine, i keď neexistujú všeobecne platné modely na to, ako najlepšie uviesť do súladu ich materskú úlohu s úlohami v zamestnaní.

SR patrí ku krajinám s najväčšou zamestnanosťou žien. V minulosti bola u nás charakteristická vysoká plná zamestnanosť žien, vyplývajúca z existenčnej nevyhnutnosti, ale aj z osvojenia si hodnotovej orientácie ovplyvnenej ideológiou socialistického štátu. Do pracovného procesu je zapojených takmer 90% žien v produktívnom veku. Hladina nasýtenia zamestnanosti žien bola dosiahnutá už v roku 1968, kedy podiel žien dosiahol z celkového počtu pracujúcich 45%. V ďalších rokoch rástol iba nepatrne. V roku 1994 dosiahol tento podiel 46,2% (bez žien na materskej a ďalšej materskej dovolenke).

Prehľad o podiele žien na počte obyvateľov, z počtu pracujúcich v NH a ekonomickej aktivite udávajú nasledovné tabuľky (tab. 9 i 10):

Tabuľka 9

Podiel žien z počtu obyvateľov v tis. osobách

Stav k 31.12.	SR spolu	Ženy	% žien z obyvateľov
1991	5 290	2 706	51,2
1992	5 314	2 724	51,3
1993	5 330	2 729	51,2
1994	5 356	2 748	51,3

Prameň: ŠÚ SR.

Tabuľka 10

Podiel žien z počtu pracujúcich v NH

Rok	% žien z počtu pracujúcich
1980	47,3
1985	48,1
1990	47,7
1993	45,1
1994	46,2

Prameň: MPSV a R SR.

Táto skutočnosť je do určitej miery výrazom celosvetového trendu nastúpeného po 2. svetovej vojne. Vo väčšine vyspelých krajín zapaďnej Európy pripadal prírastok ekonomicky aktívneho obyvateľstva na ženy, hlavne vydaté. V mnohých krajinách (Belgicko, Dánsko, Taliansko, Francúzsko) sa zvyšovala pri stagnácii a dokonca znižovaní počtu zamestnaných mužov. Hromadný príliv žien na trh práce je jednou z najväčších zmien posledných troch desaťročí.

Celkový prírastok pracujúcich žien bol vyvolaný jednak potrebou ekonomiky, v ktorej sa rozšírila sféra práce prijímaná ženami (peňažníctvo, služby, spotrebný priemysel, zdravotníctvo, školstvo), ako i potrebou dvojpríjmového modelu domácnosti. V SR je vysoká zamestnanosť žien hlavne produktom finančného tlaku a iba sčasti výrazom snahy po ich vlastnej seberealizácii.

Zatiaľ čo v predchádzajúcich rokoch ženy v ČSFR pracovali hlavne manuálne, koncom osemdesiatych rokov tvorili robotníčky len 44% z ekonomicky činných žien. V nevýrobnej sfére pracovalo 60,1% žien z celkového počtu pracovníkov týchto odvetví, s čím súvisí rada problémov. Nadmerná celodenná zamestnanosť žien, hlavne matiek s deťmi prúškolského a školského veku a častá nemocnosť týchto detí s infekciami v kolektívnych zariadeniach, vedie k vysokej pracovnej absencii žien. Tá narušuje plynulosť pracovného procesu, odráža sa na morálke a psychickom ovzduší pracovísk a negatívne sa premieťa do pracovného hodnotenia žien a ochote ich zamestnávať bez ohľadu na ich reálne schopnosti a výkonnosti. To ďalej posiluje ich stresovú záťaž.

Pre zamestnávateľa sa v súčasných podmienkach javí muž ako prít'azlivejší pracovník. Najviac handicapovanými skupinami sú i budú tehotné ženy, ženy s malými deťmi a absolventky škôl. Z porovnania miery nezamestnanosti mužov a žien vyplýva, že v doterajšom vývoji bola u žien vyššia ako u mužov i vyššia ako priemerná (tab. 11):

Tabulka 11

Miera nezamestnanosti

Rok	Priemerná miera nezamestnanosti v %		
	Celkom	Muži	Ženy
1991	7,05	6,75	7,36
1992	11,32	11,02	11,63
1993	12,86	12,72	13,01
1994	14,39	13,81	15,00

Prameň: MPSVaR SR.

Najvyššia miera nezamestnanosti pretrváva v okresoch, kde dominuje poľnohospodárska výroba, v ktorej na celkovom počte pracujúcich ženy participujú 32 percentami. Z hľadiska dĺžky nezamestnanosti prevláda u žien dlhodobá nezamestnanosť, pričom sú postihnuté najmä rekvalifikované a menej kvalifikované ženy.

Napriek dosiahnutému pokroku v podpore rovnakých príležitostí pre ženy v politickom, ekonomickom a rodinnom živote vo všetkých európskych krajinách, realita je stále charakterizovaná systematickými nerovnosťami medzi pohlavím. I keď sú ženy aktívne vo všetkých sférach spoločnosti, rovnako ako v živote rodiny, a tým prispievajú k produkcii tovarov a služieb, existujú ešte vo všetkých krajinách rozdiely v príjmoch na základe pohlavia, ktoré ženy znevýhodňujú. Integrácia žien do platenej práce je stále menej stabilná a značne závislá od ekonomickej situácie. Toto bolo jasne vidieť v západných krajinách počas recesie v osemdesiatych rokoch a je to i potvrdzované krajinami strednej a východnej Európy počas prechodu na trhové hospodárstvo.

Ďalej uvediem niektoré údaje pre porovnanie trendov v participácii žien na zamestnaní vo vybraných krajinách OECD. V roku 1960 mali Španielsko a Holandsko, obe katolícke krajiny so značnou vidieckou populáciou, najnižšie miery: 26% žien vo veku od 15 do 64 rokov bolo zapojených do pracovného procesu. Priemerná miera participácie v krajinách OECD v priemere v roku 1960 pre ženy bola 41%. V minulých troch desaťročiach vstúpilo všade do zamestnania väčšie percento žien. V krajinách OECD celkovo percento pracujúcich žien vzrástlo v priemere na súčasných cca 60%. V súčasnosti je vo Švédsku zamestnaných 81% žien v produktívnom veku a v Dánsku 78%. Ale je veľký rozdiel medzi škandinávskymi krajinami s najvyššími mierami participácie a štyrmi prevažne poľnohospodárskymi krajinami – Talianskom, Gréckom, Španielskom a Írskom s mierami participácie od 39% (súčasný prah) do 44%. Okrem toho sú podstatné rozdiely medzi takými vyspelými priemyselnými krajinami ako Nemecko a tromi krajinami Beneluxu a piatimi anglo-americkými krajinami v OECD, kde je participácia žien v zamestnaní v priemere o jednu pätinu vyššia. V roku 1990 len Švajčiarsko uvádzalo mieru participácie žien viac ako 90%, čo je údaj ovplyvnený zamestnaním veľkého počtu nešvajčiarov.

Medzi krajinami na alebo pod priemerom participácie nájdeme dnes dva kontrastné modely. Jedna skupina, vrátane krajín Beneluxu a Španielska, mala na začiatku úroveň participácie pod súčasným prahom 39%, ale túto mieru prekročili udržiavaním vysokej miery zmien.

Extrémnym príkladom je napr. Holandsko, kde ročný rast podielu žien v pracovnom procese za posledné tri desaťročia je 2,4%, čo je podstatne viac ako ročné zvýšenie vo Švédsku – 1,5% a Dánsku – 2,0%. Druhá skupina krajín, ako sú Írsko, Taliansko, ale aj Rakúsko, Nemecko,

Francúzsko, vykazujú relatívne malé zmeny v participácii žien v pracovnom procese za posledné tri desaťročia – napríklad Taliansko 0,3%, Írsko 0,4%, Nemecko 0,5%. Pri takýchto nízkych mierach by trvalo Taliansku až 75 rokov, kým by dosiahlo súčasnú priemernú úroveň 60% žien v pracovnom procese.

Veľmi rozdielne sú príjmy zamestnancov ženského pohlavia v priemysle v Európe. Rebríček vedú Nemky s hrubým mesačným príjmom 2942 USD, za ktorými nasledujú obyvateľky Luxemburgu s 2913 a Belgičanky s 2412 USD. Na 4. mieste sú Holanďanky (2202 USD) a 5. obsadili Francúzky (2198 USD). Naše rakúske susedky sú s príjmom 1844 USD v tabuľke 10 porovnávaných krajín na 6. priečke pred pracovníčkami Veľkej Británie, ktoré „berú“ mesačne v priemere 1761 USD brutto. V Španielsku sú ženy v priemysle ešte ohodnotené celkom slušne, ale Grékyne (894 USD) a Portugalky (705 USD) zarábajú v porovnaní s Nemkami takmer o 75 percent menej.

Rozdiely v priemerných hodinových zárobkoch v Sk/hod. podľa pohlavia v súhrne za všetky povolania boli v 2. štvrtroku 1995 u nás nasledovné (tab. 12).

Tabuľka 12

Rozdielny v priemerných hodinových zárobkoch

Vek	Priemer Sk/hod. Spolu	Priemer Muži	Priemer Ženy
Spolu	41,81	45,75	35,97
Neuvedený	36,82	36,74	32,58
do 20 r.	29,39	30,99	27,26
20–29 r.	38,35	40,40	33,54
30–39 r.	42,27	46,40	36,00
40–49 r.	44,14	49,08	37,44
50–59 r.	45,49	49,06	37,45
60 a viac	36,07	40,45	24,87

P r a m e ň: Špecializované výstupy ISCP.

Čo sa týka participácie žien v postkomunistických krajinách, jej rozsah sa pohybuje od 70% v Poľsku a Rumunsku až do 90% v bývalom ZSSR. Najnižšia miera v roku 1960 bola v Maďarsku – 53%, čo však bola viac než najvyššia miera celkovo v krajinách OECD v tom čase.

Vo vyspelých krajinách vidno určité riešenie v rozsiahlej ponuke skrátených pracovných úväzkov, ktoré tu niekedy presahujú 50% všetkých pracovných úväzkov žien. Pozitívnu úlohu tu zohráva i zavádzanie pružnej pracovnej doby.

Posledné dve desaťročia sa záujem o atypické zamestnania znovu oživil. Atypické zamestnania zaznamenali nárast rovnako v rozvinutých i menej rozvinutých ekonomikách. Líšia sa v nich však mierou neistoty danou tým, ako sa jednotlivé štáty vysporiadali s ich právnou a sociálnou ochranou. Pri ich utváraní hrajú aktívnu úlohu nielen zamestnávateľia, ale aj štát a odbory.

V niektorých sektoroch sú atypické zamestnania jedinou šancou na prekonanie nezamestnanosti. U niektorých sociálnych skupín sú dominujúce, lebo tiež poskytujú takmer jedinú šancu na zamestnanie (napr. ženy-matky). Ďalšou výhodou zavádzania atypického zamestnania je, že vzniká veľká škála ekonomických aktivít. V dôsledku toho vznikajú i úplne nové kategórie pracovníkov (napr. telehomework – práca doma a na diaľku). Atypické zamestnania sa uplatňujú všade tam, kde je veľká premenlivosť pracovných podmienok. Ich cieľom je okrem iného uľahčiť niektorým sociálnym skupinám vstup na trh práce a chrániť individuá so schopnosťami málo podporovanými na trhu práce.

V priemyselne vyspelých krajinách pracuje na skrátenej úväzok **každý 4. pracovník**. Najviac v Holandsku (33%), Nórsku 26%, nad 20% v Austrálii, Veľkej Británii, Dánsku, Švédsku. Medzi 10–20% v Nemecku, USA, Belgicku, Francúzsku, Japonsku.

Podiel vysokej zamestnanosti žien riešia vo vyspelých krajinách ponukou skrátenej pracovných úväzkov, ktoré najmä v posledných rokoch znamenali dynamický nárast. Podiel žien pracujúcich na čiastočný úväzok sa pohybuje v jednotlivých krajinách od 25 do 50 percent všetkých zamestnaných žien (u mužov asi 4%). O tento typ práce sa zaujímajú zvlášť ženy, ktoré v krajinách OECD predstavujú medzi jednou tretinou a deviatimi desatinami všetkých pracovníkov s kratšou pracovnou dobou. Napríklad v roku 1992 to bolo v USA 65% z celkového počtu, rovnako v Taliansku a Grécku. Táto forma je rozšírená v sektore služieb, kde v krajinách EÚ na skrátenej úväzok pracovalo asi 30% žien, u vydatých žien bol tento podiel ešte vyšší a dosiahol napríklad 55% vo Veľkej Británii a 75% v Holandsku.

U nás má záujem o skrátenej pracovné úväzky asi 1/4 žien, skutočne zamestnaných na skrátenej úväzok je však iba cca 3%.

Ženy majú u nás legislatívne zaručené rovnoprávne postavenie s mužmi, čo im zabezpečuje Ústava Slovenskej republiky a Listina základných práv a slobôd. Napriek tomu však v mnohých oblastiach ženy tieto svoje práva nemajú možnosť realizovať z viacerých príčin. Jednak pre zaužívané konvencie pri pohľade na úlohu a postavenie ženy v spoločnosti, ďalej vzhľadom na svoju úlohu v reprodukčnom procese, či v súvislosti s ekonomickou situáciou rodín. Pokles životnej úrovne súvisiaci s transformáciou ekonomiky, ktorý zasiahol najmä sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva, sa

prejavujú i na životnej úrovni žien – najmä živetiek rodín a starších osamelo žijúcich žien.

Napriek mnohým prekážkam a novým problémom možno konštatovať, že postavenie žien v spoločnosti vôbec a takiež na trhu práce v súčasnosti v súlade so spoločenskými a ekonomickými premenami prekonáva pohyb najmä v zmysle hlbšieho pochopenia ich účasti na budovaní rodinného života na strane jednej a na strane druhej i vytvorenia väčšieho priestoru pre úspešné zapájanie sa do podnikateľských aktivít. S pomocou medzinárodných inštitúcií Medzinárodnej organizácie práce (ILO) a Rady Európy sa realizovalo niekoľko projektov pre ženy v oblastiach rekvalifikácií, najmä v oblasti riadenia, malého a stredného podnikania.

ZÁVER

Transformácia našej spoločnosti, prechod na pluralitný, demokratický systém a na trhové hospodárstvo, prináša so sebou mnohé pozitíva, ale i negatíva. Na základe štatistických údajov životnej úrovne, ako i vývoja makroekonomických veličín v roku 1994 možno konštatovať náznaky pozitívneho obratu i v sociálnej situácii obyvateľstva. Obdobie hospodárskej recesie však zanechalo množstvo problémov v sociálnej sfére, z ktorých najväčším a najcitlivejším je najmä nezamestnanosť a v rámci nej dlhodobá nezamestnanosť. Nie je to však len náš špecifický, ale je to celosvetový problém. Vysoká nezamestnanosť je nielen ekonomickým problémom, ochudobňuje národný rozpočet, ale vyvoláva i sociálne nepokoje, rast najchudobnejších vrstiev spoločnosti.

Nezastupiteľnú úlohu v riešení problémov súvisiacich s nezamestnanosťou má štátna politika zamestnanosti. Jedným z krokov na podporu zamestnávania a zmiernenia sociálnych dôsledkov problémov nezamestnanosti rizikových skupín, najmä mladistvých, absolventov škôl, dlhodobo nezamestnaných, je vytváranie spoločensky účelných pracovných miest, program organizovania verejnoprospešných prác a rekvalifikácia nezamestnaných alebo zamestnancov podnikov. V oblasti vyplácania hmotného zabezpečenia v nezamestnanosti sú zvýhodnení vekovo starší nezamestnaní zavedením tzv. vekového automatu v dĺžke vyplácania podpory, a to 12 mesiacov u starších ako 50 rokov.

Koncom roku 1994 schválila Rada Európskej únie tri navrhované programy: SOCRATES pre školské vzdelanie, LEONARDO pre základný a pokračujúci odborný výcvik a MLÁDEŽ pre EURÓPU. Vo všetkých sú obsiahnuté špecifické ciele, týkajúce sa znevýhodnených skupín na trhu práce.

*Eva Rievajová***THE RISK GROUPS OF THE POPULATION ON THE LABOUR MARKET**

(Summary)

The article deals with the analysis of the selected groups of the population which are in the difficult position on the labour market. These are different secondary schools and universities graduates, youngs, women, elderly employes closely before and after retire age achievement. The report comes out from the influence of the economical development on the social position of the population that can be considered to be positively developing (relating to 1991) after of the break point in the 1994. From the above mentioned groups in the most difficult position can be considered unemployed youngs under 25, which cover almost 1/3 out of the total unemployed population. The contribution presents the main causes as well as possibilities of the unemployment solution of these specific groups.